

Karikó Sándor

∴ Szegedi Tudományegyetem, JGYPK
∴ bacon@jgypk.u-szeged.hu

AZ ALÁZATON INNEN ÉS TÚL¹

Robert Musil tanulsága

Humility and Beyond

Moral lesson of Robert Musil

A XX. század talán legfilozofikusabb írója, Robert Musil felvet – többek között – egy olyan frappáns gondolatot, amely mindmáig elkerülte az esztéták, a filozófusok és az etikakutatók figyelmét. A tulajdonságok nélküli ember című nagy formátumú regény szerzője meglepő hasonlattal él: „Isten óvatosan cselekedett, amikor elrendelte, hogy elefántból megint elefánt bújhat elő, macskából macska: a filozófusokból azonban tanimádók és ellenfilozófusok lesznek.” Ez a megállapítás szükségképpen továbbgondolásra ösztönöz. Vizsgálódásunk eredményeként természetesen jutunk el az alázat etikai kategóriájához s morális jelenségéhez (erényéhez). A továbbiakban segítségül hívjuk két-két klasszikus filozófus és író: konkrétan Schopenhauer és Marx, illetőleg Márai Sándor és Szentkuthy Miklós gondolatát. Végső soron (mi is) szerénynek mondható kísérletet tennénk az alázat általános erkölcsi tanulságának megfogalmazására.

Kulcsszavak: alázat, szolgálalkúság, kötelesség, önkritikai készség, Musil

„*annak szép, könnyűléptű szívében megterem az érett és tűnődő kevésszavú alázat.*”

(Radnóti Miklós)

Noha sejtjük, az alázat az erények rendszerébe tartozik, a köztudat és a szakma (itt: filozófia, etika, pedagógia) egy része számára inkább valamiféle negatív képződménnyé silányul. E fogalmat többnyire a kishitűséggel, az önállóság feladásával, a mindenáron történő szolgálatkészséggel azonosítja. Vagy homályos, nem egyértelmű jelenségnek tartja. Példával élve: a mindennapi élet szereplője (s ez lehet szülő, tanító, munkahelyi vezető, edző stb.) gyakran felteszi magának a kérdést: „Akkor most alázatos vagy nem-alázatos emberekre neveljünk-e?” A bizonytalanság érződik az alázatosság hétköznapi negatív megítélésében is.

¹ A Pécsset, 2011. március 26-án, az I. Pécsi Filozófiatanári Konzultáció keretében megrendezett *Művészet és etika* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Ha elfogadjuk az alázat erényjellegét, akkor meg kénytelenek vagyunk belátni, hogy a filozófia és az érintett szaktudományok milyen mostohán bánnak ennek vizsgálatával. Amíg a szeretet, a barátság, az igazságosság kérdéseinek kutatásában komoly eredmények születtek, addig az alázatról meglehetősen keveset tudunk. Amivel rendelkezünk, az ellentmondásos, legalábbis nem meggyőző. A tisztánlátás nagy kihívás elé állítja a kutatót, a gyakorló pedagógust, s mindazokat, akik valamit tehetnek az erények hatékonyabb megjelenítése s működtetése érdekében. Számomra egyértelmű, az alábbi – vázlatosnak tekintett – vizsgáldásom csak szerény kísérlet lehet az alázat fogalmának s lényegének megvilágítására. Pontosabban úgy fogalmaznék, hogy a téma első megközelítésével inkább csak a figyelmet kívánám felhívni az alázat erényének fontosságára.

*

Az alázat értelmezésében és szóhasználatában kialakul (miként sok más esetben is) egy szűkebb és egy tágabb jelentés. Klasszikus példa az előbbire Spinoza, az utóbbira Kant álláspontja.

„Az *alázatosság*: szomorúság – mondja Spinoza –, amely abból ered, hogy az ember a maga tehetetlenségét vagyis gyengeségét szemléli” (SPINOZA 1997: 232). Azt gondolom, az alázat(osság) semmiképpen nem határozható meg az emberi gyöngeséggel, ez a jelenség egyáltalán nem valamilyen szomorúságot fejez ki. Egészen más és magas rendű tartalomról van szó (amelyet alább részleteznék). Mindenesetre amit Spinoza felhoz, abban nyilván van igazság: a valóságban létezik szomorúság, és az ember gyakran érezheti magát erőtlennek és tehetetlennek. Ám a gyöngeség és a szomorúság még nem köthető az alázathoz, mivel – megítélésem szerint – azok csupán *az alázaton innen lévő* megnyilvánulások lehetnek.

És hasonlóképpen, Kant felfogása sem meggyőző számomra. A filozófus leszögezi: „Az a tudat és érzés, hogy morális értékünk mily csekély a *törvénnyel összevetve*, az alázat” (KANT 1991: 551). A kanti életműből jól ismert, hogy a törvényekhez való alkalmazkodás (engedelmesség) valójában kötelesség. Konceptiója alapján értelmezhetjük az alázat fogalmát úgy, mint a törvényekhez való igazodás. Ha az alázat a törvények szerint való élés, ami – ugye – kötelesség, akkor maga az alázat is kötelessége az embernek. Alighanem Kant itt túl magasra emeli a mércét: a törvénynek való megfelelés valóban minden állampolgár dolga, érdeke s kötelessége, leszámítva persze a bűnözői magatartást. Alázatosnak lenni viszont nem kötelességünk, mint ahogyan maga a mindennapi élet is bizonyítja, az emberek többsége nem tud és nem is akar megfelelni az alázat kritériumának. (Hadd tegyem hozzá: sajnos!) A törvénynek való engedelmesség mint kötelesség egyáltalán nem azonos az alázattal, mivel az már lényegileg *túl van az alázat* terepén.

A spinozai és a kanti végletes értelmezés tanulsága után szeretnék hivatkozni olyan kutatóra (André Comte-Sponville kortárs francia etikusra), illetőleg művészre (Szentkuthy Miklós XX. századi magyar íróra), akik már pozitíve hatottak saját felfogásom kialakítására.

André Comte-Sponville határozottan fogalmaz: „Alázatosnak lenni azt jelenti, hogy jobban szeretjük az igazságot, mint önmagunkat. [...] Nem annak a megítéléséről van szó, hogy mit tettünk, hanem hogy mik vagyunk. És olyan kevesek vagyunk” (COMTE-SPONVILLE 1998: 174 és 179). Amit fontosnak tartok kiemelni a fenti idézet alapján, az a *hiúság* leküzdésének a kívánalma. Nyilvánvalóan minden ember valamilyen mértékben hiú önmagára és saját alkotásaira, ám az emberek egy (föltehetőleg kisebbik) része belátja, az igazság tisztelete s méltósága mégiscsak előrébb való minden önszerettnél és -imádatnál. A hiúság visszaszorítása segíthet bennünket abban, hogy a világhoz való viszonyunkban szerények maradjunk. Nem abban a vonatkozásban, hogy morális értékünk csekély a törvénnyel szemben (lásd a kanti kritikát!). Inkább abból a felismerésből és tudatosításból, hogy az emberi létezés mily csekély a világgal összevetve. S van kellő szellemi bátorság és erkölcsi tőke ahhoz, hogy levonjuk a lehetséges, még inkább a szükséges elvi s gyakorlati konzekvenciákat.

A filozófiai vénával (is) megáldott Szentkuthy Miklós – aki nem mellékesen egész könyvet szentel az alázat misztériumának leírására – joggal hangsúlyozza: „az ember csak szerény lehet a létezés örült titkai közepette. [...] Van-e olyan ember a világon, akinek a »kész« abszolút ismérvei a birtokában volnának?” (SZENTKUTHY 1998: 235 és 313). A költői kérdésre mindnyájan tudjuk a választ, mégis oly sokan képzelik be magukról, hogy náluk a végleges és cáfolhatatlan igazság. „Majd ő megmondja a tutit” – szól dölyfösen a hétköznapi ember gyakori életszituációban és mindennapos vitában. Szentkuthynál ugyancsak megjelenik a szerénység erkölcsi kívánalma: illik szerénynek mutatkozni, hiszen amíg a világ végtelenül gazdag s titokzatos, addig az emberi létezés végtelenül parányi s korlátozott.

A fenti és egyéb (itt nem érintett) forrásmunkák alapján, számomra világos, az alázat nem a dolgokba való passzív belenyugvás, gyöngeség, tehetetlenség, netán a szolgálékűség kifejezője. De nem is a mindenki számára előírt parancs, kötelességszerű megnyilvánulás. Alapvetően mindkettő végletes, legalábbis vitatható magatartás. Mindezzel szemben úgy vélem, *az alázat egy különleges, becses erény, tisztánlátó érzék, belső iránytű, a szerénység misztériuma*, ami annyit tesz, hogy belátjuk s elfogadjuk *saját és nembeli korlátainkat*. Alázatos ember az, akinek munkáját, gondolkodását s embertársi viszonyait a termékeny és szüntelen *önkritikai készség s képesség* irányítja s kontrollálja. *Az alázat* – olvasatomban – nagyon is *pozitív kategória, magas rendű erény*, amelyet felfoghatunk a sors ajándékaként.

*

A továbbiakban arról gondolkodnék, hogy a filozófia számára mit jelenthet az alázat, ez az erény milyen kihívással (s tanulsággal) szolgálhat a bölcséleti vizsgálódás számára.

Először Hegel útmutatására hívnám fel a figyelmet. Hegel szerint a filozófiai s azon túlmenően a tudományos megismerés megköveteli, hogy a kutató „átadja magát a tárgy életének, vagy ami ugyanaz, hogy a tárgy belső szükségszerűségét tartsa szem előtt és fejezze ki (... a veszélyforrás pontosan az – K. S.) ahelyett, hogy a dologgal foglalkoznék, mindig túl van rajta: ahelyett, hogy nála időzne és beléje feledkezne, az ilyen tudás mindig más után nyúl, s inkább önmagánál marad, mintsem hogy a dolognál lenne s átadná magát neki” (HEGEL 1979: 35–36 és 11). Más szavakkal kifejezve, a megismerő tudatnak meg kell szabadulnia az önmagára irányuló reflexióitól, a megismerendő tárgyba szükséges elmerülnie. A kutató először megtagadja önmagát, belefelejtkezik a tárgy belső világába s mozgásfolyamataiba. Aki ilyen önelszakadásra, illetőleg felülemelkedésre képtelen (például hiúságból, kényelemszeretetből, előítéletből vagy bármi más okból kifolyólag), az foglya marad szubjektív szempontjainak, gondolkodása tévútra terelődik, vizsgálódása felszínes eredményt hozhat csupán. A kutatói alázat valójában annyit jelent, hogy alapvetően (és furcsa módon) nem a tárgyat, a dolgot, hanem a kutatónak önmagát, saját hiúságát kell legyőznie.

Létezik egy speciális szempont is, amely a bölcselői alázat lényegét érinti. Ezzel kapcsolatban forduljunk Robert Musil éles megfigyeléséhez, amely – sajnálatos módon – mindmáig nem kapott kellő hangsúlyt a bölcsellettörténetben. De nem figyelt fel rá az etika, a pedagógia és az esztétika sem. Talán meglepő is, hogy most rá fogok hivatkozni, ugyanis Musil, mint tudjuk, író, nem pedig filozófus volt. (Hadd tegyek itt egy személyes véleményt: a klasszikus írók-költők, akiket a „lélek mérnökeinek” is nevezhetünk, gyakran le tudnak hatolni a lélek olyan mélyrétegeibe, ahová a tudós és/vagy a filozófus már képtelen. Ezért egy bonyolult problematika vizsgálatakor olykor célszerű és kívánatos a tudomány és a bölcsélet képviselőjének kitekintenie egy-egy, szóba jöhető művész gondolatvilágára, s annak mondanivalóját beépíteni saját vizsgálódásának körébe.)

Robert Musil a nagyszabású és filozófiai érzékenységű regényében, *A tulajdonságok nélküli emberben* olyan kritikát fogalmaz meg a filozófusi beállítódásról, amely általános érvényűnek tekinthető. Jóllehet a bölcselőre nézve egyáltalán nem hízelgő Musil felismerése, mégis azt gondolom, botorság lenne tagadni igazságtartamát. A kritika éle *kettős*: az író rögtön egy meghökkentő kijelentéssel áll elő. „A filozófusok – mondja – erőszaktevők, akiknek nem áll rendelkezésükre hadsereg, ezért hát úgy gyúrik maguk alá a világot, hogy rendszerbe zárják” (MUSIL 1977. I. k.: 355). Valóban, amire a filozófus általában törekszik, az egy fogalmi rendszer mindenáron való létrehozása. Az ilyen munkalat, első pillanatra, imponáló szellemi produktumnak tűnhet, de ha belegon-

dolunk, mindez a filozófus sajátlagos uralomvágyát és hiúságát, semmint a gondolatok szabad szárnyalását szolgálja. Ha rendszert alkotunk, egyszersmind be is zárjuk a gondolkodást. Azaz nem tesszük lehetővé új szempontok, kérdések, megközelítések felmerülését, az adott gondolati rendszer kritikai s önkritikai felülbírálatát. A filozófus gyakran képzeletbe magáról, hogy magasröptű szellemi tevékenységével maga alá gyűrheti a gondolatokat, s birtokába juthat a „végső” igazságnak. Úgy vélem azonban, a filozófus ilyen mentalitással, hozzáállással s eltökéltséggel túl messzire nyúl, és túl merészen vizsgálódik, miközben csupán csekély eredményt tud fölmutatni. Talán be kellene érnie szerényebb célkitűzéssel és mércével: ne a végső, az abszolút és az öröknek vélt válaszokat hajszojja, hanem elégedjék meg a „dolgokra”, saját eredményére való szüntelen rákérdés, kontrollálás, felülvizsgálat és újragondolás készségével s képességével. Számomra egyértelmű, hogy a gondolati rendszer erőltetése az egyik, ha nem a legnagyobb veszélyforrás, amellyel a filozófus szembesül, s ez a sajátosság pontosan az alázat kialakítása ellen hat.

Létezik egy másik próbakö is, amelyet ugyancsak határozottan ragad meg Musil. „Isten óvatosan cselekedett – írja az osztrák író-filozófus –, amikor elrendelte, hogy elefántból megint csak elefánt bújhat elő, macskából macska: a filozófusokból azonban tanimádók és ellenfilozófusok lesznek” (MUSIL 1977. III. k.: 91). Tetszik, nem tetszik, a bölcsellettörténet számos példát mutat arra, hogy a filozófus valóban fura alkat: az új filozófus nem egyszerűen egy másik gondolkodó, hanem az előd tanimádója vagy éppen az ellenfilozófusa. *Tanimádó* filozófus az, aki híven követi – valóságos vagy képletes – mesterét, minden vonatkozásban magáévá téve annak gondolatiságát s irányultságát, vagyis kritikátlanul és minden eredetiség nélkül követi tanítását. Az ilyen filozófus csak epigon lehet, akinek nincs semmilyen önálló gondolata, és legtöbbször valamilyen „izmus” (például a marxizmus) jellegtelen, szolgálai képviselője csupán. Az *ellenfilozófus* az, aki elődjét, mesterét igyekszik filozófiailag porrá zúzni, bizonygatva, hogy milyen tévúton járt, s ezért miféle zagyvaságokat („marhaságokat”) hordott össze. Bezzeg majd ő fölmutatja az igazságot (nála és csakis nála lehet az igazság). Az ellenfilozófus legtöbbször látványos színben tünteti fel önmagát és saját vizsgálati eredményét, valójában ő valamifajta szellemi ragadozó, s ugyanolyan végletes forma (magatartás), mint a tanimádó típus.

Mind a tanimádói, mind az ellenfilozófusi reakálás távol esik az alázat érényétől. Az előbbi a szolgálai módon történő behódolás, az autonóm gondolkodás-nélküliség, az utóbbi pedig a gögös és fennhéjázó magatartás sajátos megnyilvánulási formája. Bizonyos vagyok afelől, hogy egyik véglet sem járható út az alázat kialakulásához. Ellenkezőleg, mindkettő eltávolít tőle, az egyik (a kishitű, a szolgálai, az epigon) megreked az alázaton innen, az utóbbi pedig (a zabolátlan hiúság és a határtalan magabiztosság hatásaként) túlszalad az alázaton.

Musil kritikáját fogadhatja fanyalogva a filozófiai szakma, vagy megteheti azt, hogy nem vesz tudomást róla. Mégis az lenne a meggyőző reagálás, amely megpróbálja levonni a tanulságot, egyáltalában továbbgondolni a filozófus és az alázat viszonyának kérdését. Az alábbiakban – két újabb bölcselő segítségével – erre kívánok szerény kísérletet tenni. Pontosabban inkább csupán a figyelmet szeretném felhívni a témával kapcsolatos két olyan filozófiai gondolatra, amely eddig, megítélésem szerint, méltánytalanul háttérbe szorult. Vagy – s ez még rosszabb helyzet – be sem került a szakma érdeklődési körébe.

Schopenhauer roppant éles meglátásról tesz tanúbizonyságot, amely tulajdonképpen már előlegezi Musil – fentebb vázolt – gondolatát. Összehasonlíttja a művészet (itt a költészet) és a filozófia világát. Szerinte a filozófiák mint gondolati rendszerek „nem társas természetűek, (...viszont) minden költői mű megáll egymás mellett anélkül, hogy egymást zavarnák, sőt legkülönbözőbbjeiket is élvezheti és becsülheti ugyanaz a szellem: míg minden bölcséleti rendszer, alig jó világra, máris minden testvére elveszejtésére gondol, akárcsak egy ázsiai szultán a trónra léptekor. Mert amint a méhkasban csak *egy* királynő létezhet, éppúgy csak *egy* filozófia lehet napirenden, [...] a költői művek békésen letelepsznek egymás mellett, miként a bárányok, a bölcséletiek született ragadozók, [...] a filozófus azt követeli, hogy mindazt, amit eddigelé ily fajtát tanult vagy hitt, tévedésnek mondja, és kezdje előlről: legfeljebb valamelyik elődjének egyik-másik romját hagyja meg, hogy abból rakja le a maga alapját” (SCHOPENHAUER évszám nélkül: 12–13).

Lehet vitatkoznunk azon a kérdésen, hogy a filozófus mennyire magányos vagy közösségi lény. Viszont lehetetlen nem felismernünk a schopenhaueri és a musili gondolatok hasonlóságát. Schopenhauer bölcséleti ragadozókról, Musil ellenfilozófusokról beszél. A bölcséleti ragadozó szellemileg széttépi a másikat. Nem folytatja, nem kiegészíti, nem továbbgondolja, még csak nem is tűri a gondolati őst vagy a kortárs filozófust, hanem mindenekelőtt megsemmisíteni akarja, ami után nyugodtan elfoglalhatja a helyét. Végül is ha két különböző, de egyaránt klasszikussá vált személy (a filozófus Schopenhauer és az író Musil) hasonló megállapításra jut, akkor már nem tűnik merész állításnak, hogy a bölcsélettörténet az ellenfilozófusok, a szellemi ragadozók (és persze a tanimádók) által íródik. Valóban: a művészek nem zavarják egymás terrénját, jól megférnek egymás mellett. Példákkal élve: Thomas Mann műve nagyon is megáll a saját lábán, nem zavarja Goethe költészetét, József Attila megfér Ady Endre mellett és így tovább. Azért állíthatjuk mindezt, mivel a művészek édestestvérek. Nem úgy, mint a filozófusok, akik – a mindennapi ember számára érthetetlen módon – egymásnak esnek, mindenki más földbe döngölnek, saját hiúságuk és felsőbbrendűségük által hajtva. Vagy ellenkezőleg: a filozófusok egy része nem tud (ám nem is akar) semmiféle új gondolattal előrukkolni, csak kritikátla-

nul szajkózza mások véleményét. A filozófus – mily sajnálatos! – nem az alázat erényéről ismerhető fel, hanem az alázaton inneni vagy túli magatartásról.

Az eddigi bölcséleti és szépirodalmi szövegrészek meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a filozófus számára nagy a kísértet az alázattól való eltávolodásra (akár az inneni, akár a túli elmozdulásra). S fordítva: nagy – talán még nagyobb – a kihívás az alázat erényét gyakorolnia. A „filozófus és az alázat” követelménye – nem „fából vaskarika” ez? Első pillantásra úgy tűnik, a filozófusi természet és az alázat erénye egyáltalán nem fér össze egymással. Mégis azt gondolom, pontosabban szeretnék hinni abban, hogy nem irreális a kettő valamiféle összehangjáról beszélnünk. Ezzel kapcsolatban hivatkoznék egy kevésbé ismert *marxi* gondolatra. Az ifjú Marx húsz-egynéhány évesen határozottan és eltökélten nyilatkozik arról, hogy mi a filozófia feladata. Az utóbbi két évtized társadalmi változásai közepette az értelmiségi körök, a politikai közélet, de még a filozófiai szakma egy része is hajlamos megfélekedezni a marxi útmutatásról, amelyet egyébiránt felfoghatunk a szerző elkötelezettségének, sajátos „ars philosophiá”-jának: *a filozófia feladata minden fennálló kíméletlen kritikája*. „Kíméletlen kritikája abban az értelemben, hogy nem fél eredményeitől, és éppoly kevésbé a meglévő hatalmakkal való konfliktustól” (MARX 1957: 346).

Nem nehéz felismernünk a marxi szövegrész utolsó tagmondatának lényegét s fontosságát. Igen, a filozófus nem rendelheti magát alá semmiféle politikai és ideológiai érdekek, akaratnak, máskülönben elveszítené gondolkodói autonómiáját. Valójában feladná filozófusi lényét, legjobb esetben is lesüllyedne a „tanimádói” szintre, amely – mint láttuk – csak egy alázaton inneni megnyilvánulás lehet. Ám sokkal izgalmasabb és rejtettebb tartalom húzódik meg a „nem fél eredményeitől” kitétel mögött. Általános, minden filozófiai és szaktudományos vizsgálódás számára megfontolandó tanulság fogalmazódik itt meg. Ha egy kutató kész és képes a vizsgálendő kérdést következetesen végiggondolni (ameddig csak lehetséges), akkor könnyen előfordulhat, hogy saját munkájának végeredménye cáfolja meg korábbi felfogását, kiindulópontját és hipotézisét. Vagyis kénytelen önkorrekciónak gyakorolni, a számára kellemetlen konzekvenciákat levonni. A „nem fél eredményeitől” követelmény azt jelenti, hogy a kutató saját munkáját képes kritikailag megítélni, s ha szükséges, revideálni. Ha így tesz, alázatos marad, ha nem, eltávolodik ettől. *A filozófus alázata nem arról szól, hogy – újfent hangsúlyozva – feláldozza autonóm gondolkodásmódját*. Egy csodálatos erényről, emberi tartásról, magasrendű értékről beszélhetünk: *a gondolkodó kész s képes saját tárgyával és munkájával szemben távolságot tartani, illetőleg önkritikát gyakorolni*. A bölcselői alázat annyit tesz, hogy belátja a filozófia és saját vizsgálódásának korlátait. S ez a fel- és beismerés végső soron – a szerényebb eredmény ellenére is – megsokszorozza erejét s méltóságát.

Milyen úton-módon válhat alázatossá a gondolkodó? Alighanem sokféle szempont, eszköz érvényesítésével, ám két követelményt nélkülözhetetlennek látok. Az egyik a *kérdés* ontológiai rangra emelése, a másik a *nyitottság* a többiek véleményére.

A kérdés fontosságával kapcsolatban egy pillanatra sem felejthetjük, a filozófus nem képzelheti magáról, hogy ő az örök érvényű, megcáfolhatatlan igazságok kimondója. Ne végső válaszokat keressen, és ne ringassa magát abban a tévhitben, hogy ő ragadja meg azokat a szentenciákat, amelyek elfogadása mindenki számára kötelező lesz. A dolgokat ne „kerek egésként”, végső eredményként definiálja, hanem „csupán” folytonosan kérdezzen rá a „végső” dolgokra. Tanulja meg a mind pontosabb, differenciáltabb kérdés művészetét. Ne feledje, hogy – s itt, elnézést, még egyszer Marxra hivatkozom – „Egy kérdés megformulázása már a megoldása” (MARX 1957: 350). Vagy ahogyan jóval később Derrida fogalmazza: a kérdés mindig egy „tovább vivő és meg nem álló mozgást jelöl” (DERRIDA 1995: 102). Vagyis egyfajta „kérdező hozzáállás” kialakítása szükséges, amely nem engedi, hogy a beszéd (beszély) a ráolvasások, szólások, merev kategóriák unalmas és vérszegény monotonijába fulladjon. A kérdező hozzáállás arra ösztönzi a filozófust, hogy szüntelenül kérdezzen, ne pedig megragadjon a kijelentések, a kategorikus válaszok szintjén. S arra a kevésbé kellemes-kényelmes felismerésre, ám mély bölcsességre inti a gondolkodót, hogy nincs végső eredmény, egyedül üdvözítő megoldás, csak folyamatos közelítés a mélyebb igazságok felé. S jóllehet az ilyen makacs kérdésfeltevés mint alapvető hozzáállás szerényebb és józanabb célkitűzést s kutatói magatartást foglal magában, mégis a dolog megismerésében s megértésében távolabbra és mélyebbre tudunk hatolni, mint első pillantásra gondolnánk.

A nyitottság szempontjának elfogadása érdekében – azt hiszem – visszanyúlhatunk a filozófia szókratészi gyökeréig. Szókratész mint közismert, állandóan járta a különféle műhelyeket s az agorát, mindenkihez kérdéseket intézett, bombázta partnereit újabb és újabb kérdésekkel, és nyílt beszélgetések, viták útján haladtak a világ mélyebb megismerése felé. Szókratész hitt abban, hogy a filozófia az ember nevelője (lehet). Manapság mind több bölcselő ismeri fel s el, hogy vissza kell térnünk „a legelső filozófiához, [...] a nyilvánossággal szembenéző (outward-facing) filozofáláshoz, amely a természetes értékeket valósítja meg: az őszinteséget, a bátorságot, a *készséget arra, hogy meghalljuk, amit mások mondanak*” (ALMOND–HILL 1991: 5–6). Valóban, ha a filozófus hajlandó és képes is mások mondanivalójára figyelni, azaz önmagán túllépve mások gondolatai iránt nyitottá válni – mi más ez, mint az oly szükséges és kívánatos alázat első jele?! Az alázaté, amely – fogalmaz szépen s pontosan Márai Sándor – „nagyobb hőstett, mint minden mohó produkció” (MÁRAI 2000: 23).

Bárha megszívlelné Márai gondolatát a filozófusok tábora, de azon túlmenően a szaktudomány, a politika, az értelmiségi lét és a mindennapi élet képviselője is!

IRODALOM

- ALMOND, Brenda – HILL, Donald 1991. *Applied Philosophy. Morals and Metaphysics in Contemporary Debate*. Routledge, London – New York
- COMTE-SPONVILLE, André 1998. *Kis könyv a nagy erényekről*. Osiris Kiadó, Budapest
- DERRIDA, Jacques 1995. *Marx kísértetei*. Jelenkor, Pécs
- HEGEL, Georg W. F. 1979. *A szellem fenomenológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KANT, Immanuel 1991. *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Gondolat Kiadó, Budapest
- MARX, Karl 1957. *A zsidókérdéshez. Levelek a „Deutsch-Französische Jahrbücher”-ből*. MEM I. k. Kossuth Kiadó, Budapest
- MÁRAI Sándor 2000. *Füves könyv*. Helikon Kiadó, Budapest
- MUSIL, Robert 1977. *A tulajdonságok nélküli ember*. Európa Kiadó, Budapest
- SCHOPENHAUER, Arthur é. n. *Parerga és Paralipomena*. Világirodalmi Könyvkiadó Vállalat, Budapest
- SPINOZA, Baruch de 1997. *Etika*. Osiris Kiadó, Budapest

Humility and Beyond. Moral lesson of Robert Musil

Robert Musil – the most philosophical writer in the twentieth century – raises a striking issue which has been overlooked by philosophers, aesthetes and ethics researchers by now.

The author of *The Man Without Qualities* uses a surprising metaphor: God acted with caution when he ordered, an elephant can be born from only an elephant, a cat from only a cat, however philosophers are followed by contra-philosophers and disciple-idolaters. This statement necessarily inspires us to some further thinking. At the end of our studies, we come to the ethical category of humble and its moral virtues. Henceforth, we invoke the ideas of two-two classical philosophers and writers – Schopenhauer, Marx and Sándor Márai, Miklós Szentkuthy. Finally, we are going to try formulating the definition of general moral lesson of humility, too.

Keywords: humility, servility, obligation, ability of self-criticism, Musil